

BILVOSITA SOLIQLARNING SOLIQ TIZIMIDAGI TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI

Raximjonov Umidjon Raximjon o'g'li,

Farg'ona politexnika instituti, magistr,

e-mail: lordofinternet@mail.ru,

Qudbiyev Nodir Tohirovich

Farg'ona politexnika instituti, magistr,

e-mail: nqudbiyev3305@gmail.com,

Qayumov Nozimjon Adxamjon o'g'li

Farg'ona politexnika instituti, magistr,

e-mail: nozimchik1929@gmail.com,

ANNOTATSIYA

Maqolada iqtisodiyotning hozirgi davrida bilvosita soliqlarning xo'jalik yurituvchi sub'ektlar ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sirini ilmiy-nazariy jihatdan o'rganildi, soliqlarning an'anaviy shakllanish hamda zamonaviy rivojlanish tendentsiyalarini xaqida fikir yuritildi, bilvosita soliqlarning soliq tizimidagi tutgan o'rni, bilvosita soliqlarni hisoblash mexanizmining amaldagi holati tahlili, bilvosita soliqlarni hisoblash mexanizmini takomillashtirish bo'yicha takliflar berildi.

Kalit so'zlar: bilvosita soliqlar, soliq, soliq ta'siri, soliq mexanizmi, soliq yuki, iqtisodiy o'sish omillari, moliyaviy siyosat, iqtisodiyot.

АННОТАЦИЯ

В статье научно-теоретически изучено влияние косвенных налогов на эффективность производства хозяйствующих субъектов в современном периоде экономики, рассмотрены традиционные тенденции формирования и современного развития налогов, роль косвенных налогов в налоговой системе, анализ текущего состояния механизма исчисления косвенных налогов, даны предложения по совершенствованию механизма исчисления косвенных налогов.

Ключевые слова: косвенные налоги, налог, налоговое воздействие, налоговый механизм, налоговая нагрузка, факторы экономического роста, фискальная политика, экономика.

ABSTRACT

The article scientifically and theoretically studies the influence of indirect taxes on the production efficiency of economic entities in the modern period of the economy, examines the traditional trends in the formation and modern development of taxes, the role of indirect taxes in the tax system, analyzes the current state of the

mechanism for calculating indirect taxes, and makes suggestions for improving the mechanism for calculating indirect taxes.

Keywords: *indirect taxes, tax, tax impact, tax mechanism, tax burden, factors of economic growth, fiscal policy, economy.*

KIRISH

Soliqlar iqtisodiyotning asosiy regulyatorlaridan biri hisoblanadi.[1, 2, 3] Soliqlarning tartibga solish funktsiyasining namoyon bo'lishi davlatning turli jarayonlar va parametrlarga ta'sir ko'rsatish qobiliyatiga ega bular:

- ishlab chiqarish va investitsiya-muayyan sohalarining rivojlanishini (yoki cheklanishini) rag'batlantirish orqali;
- iste'mol va jamg'armaning dinamikasi-bevosita soliqlarning turli stavkalarini belgilash orqali;
- shaxsiy daromad darajasi – tabaqalashtirilgan soliq stavkalarini belgilash, soliq to'lovchilarning ayrim toifalariga imtiyozlar berish orqali; [7, 10]
- xalqaro integratsiya jarayonlari-bojxona bojlari va ularni to'lash bo'yicha imtiyozlar bo'yicha turli stavkalarni belgilash orqali.

Umuman olganda, soliqlarni tartibga solish jarayonlari quyidagi makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sir ko'rsatadi:

- jami talab va taklif darajasi;
- YAIM darajasi;
- ishlab chiqarish hajmi;
- chakana savdo tovar aylanmasi;
- eksport va import hajmi;
- asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi;
- iste'mol narxlari indeksi.

Eng asosiysi, soliq ta'sirining natijalari davlatning rivojlanishini va uning makroiqtisodiy holatini belgilovchi iqtisodiy o'sishga ta'sir ko'rsatadi. [8, 9]

Iqtisodiyotga soliqlarning ta'siri o'zbek va xorijiy mualliflarning ko'plab nashrlariga bag'ishlangan bo'lib, ularning aksariyati nazariy. Shu munosabat bilan, muayyan soliq tizimining makroiqtisodiy ko'rsatkichlariga va uning o'ziga xos soliqqa tortish shartlariga nisbatan muayyan soliq guruhining ta'siri natijalarini tahlil qilish va soliq mexanizmini kompleks tadqiq qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI.

Soliqlar vositasida iqtisodiyotni tartibga solish masalalari o'tgan asrning 30-yillarida ingliz iqtisodchisi J.M. Keynsning keyinchalik uning izdoshlari

tadqiqotlarida o'rin oldi. J.Keyns iqtisodiyotni tartibga solishning turli xil usullarini chuqur tadqiq etar ekan, soliqlar omiliga alohida e'tibor qaratadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

J.Keyns noklassik maktabi namoyondalaridan farqli ravishda soliqlar faqat fiskal vosita emas, balki davlat tomonidan iqtisodiyotni boshqarish vositasi deb qaraganlar. Ammo, shu bilan birgalikda J.Keyns progressiv soliqqa tortish printsipti tarafdori bo'lib, u o'zining bu yondoshuvini ko'proq soliq undirish tadbirkorlarni riska asoslangan holda kapital sarflashga majbur etadi. Uning fikriga ko'ra faoliyat va iste'mol o'rtasidagi nomuvofiqlik natijasida kelib chiqadigan jamg'armalarning to'liq band bo'lmasligi oqibatida iqtisodiy o'sishga ta'sir etadi. Shuning uchun jamg'arishga yo'naltirilgan mablag'larga nisbatan yuqori soliq stavkalarini belgilash asosida ko'proq soliq undirish lozim deydi. Keynsning fikriga ko'ra davlat yuqori stavkalar asosida soliq undirish iqtisodiyotga ijobiy ta'sir etadi, ya'ni, byudjetga ko'proq moliyaviy resurslar jalb etilish hisobiga byudjet daromadlarini ko'paytirish orqali iqtisodiy muvozanatni ta'minlashga erishiladi, o'z navbatida soliq tushumlari kamayishi esa byudjetdan qilinadigan xarajatlarni kamaytirishga majbur etadi, pirovardida iqtisodiyotda beqarorlikning yuzaga kelindi.

Xo'sh bu yerda bilvosita soliqlarni o'rni qanday bo'lishi kerak? Keynsning samarali talab nazariyasiga ko'ra davlatning ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash va shu orqali qo'shimcha iste'molni yaratilishi mahsulotlarning realizatsiyasining oshishi oqibatida aylanishdan olinadigan soliqlar esa ko'proq fiskal xususiyatga ega bo'lib ular hisobiga byudjetga maksimal soliq undirishning moliyaviy asosi yaratiladi.

Bundan tashqari davlat byudjet kamomadidan xavfsiramagan holda talabning oshishini ta'minlash degan. Keynsning g'oyasi ham mamlakat miqyosida xizmatlarning kengayishi, ya'ni bilvosita soliqqa tortishning manbai yuzaga kelishni ifodalaydi. Ta'kidash o'rinliki, Keynsning yuqori soliqqa tortish nazariyasi bugungi kun iqtisodiy rivojlanishning holatida ijobiy samara bermaydi.

Bozor munosabatlariga o'tishning dastlabki bosqichlarida muayyan darajada yuqori soliqqa tortish nazariyasi o'z mohiyatiga ega edi. Ya'ni, bu davrda tovar ishlab chiqaruvchilarning aksariyati monopol mavqeiga ega bo'lib, iqtisodiy tushkunlik davrida pulning qadrsizlanishi juda yuqori bo'lib, bozor kon'yukturasining bunday holatdaligi monopol korxonalarining bozorga taklif etayotgan tovar (xizmat, ish)ning juda yuqori asossiz ravishda narxni o'rnatgan holda sotishga sharoit yaratib bergan edi. [4, 5, 6] Shunday sharoitda davlat tomonidan iqtisodiyotni tartiblashda soliqlar vositasining o'rning oshishiga ob'ektiv zarurat tug'ildi. Bunda asosan yuqori

stavkali bilvosita soliqlardan kengroq foydalanildi va o'tish davrining dastlabki vaqtlarida monopol ahamiyatdagi ishlab chiqaruvchilarning bozordagi munosabatlari birmuncha tartiblanishga erishildi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yuridik shaxslar to'laydigan bilvosita soliqlar mamlakatimiz soliq tizmining bir bo'lagi hisoblanib, amalga oshirilayotgan soliq solish tizimidagi islohatlar mamlakatning iqtisodiy ko'rsatkichlariga sezilarli tarzda ta'sir etadi.

O'rganishimiz nihoyasida yuridik shaxslar to'laydigan bilvosita soliqlarning O'zbekiston Respublikasi soliq tizimida tutgan o'rni, yuridik shaxslar to'laydigan bilvosita soliqlarni hisoblash mexanizmini takomillashtirish va rivojlanish istiqbollari hamda uni o'rganish asosida olingan asosiy xulosa va takliflarni qisqacha aks ettiramiz. Ular quyidagilardan iborat:

Birinchidan, aholi ehtiyoji uchun zarur bo'lgan O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan aktsizli tovarlarga va O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kelinadigan aktsizli tovarlarga nisbatan aktsiz solig'i stavkasini pasaytirish lozim.

Masalan, o'simlik (paxta) yog'i, parrandalar tuxumi, tabiiy asal, sitrus va hul mevalar, baliq, qisqichbaqasimonlar, mollyuskalar yoki boshqasuvda ko'payadigan umurtqasizlardan tayyorlangan tayyor mahsulotlar, turli oziq-ovqat mahsulotlari, quyiltirilgan yoki shakar qo'shilgan, shakar qo'shilmagan sut mahsulotlari.

Ikkinchidan, aktsiz solig'i va transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliqlarni byudjetga tolash muddatlarini qo'shilgan qiymat solig'i kabi belgilash. Bunda korxonalar ixtiyoridagi mablag'lardan bir muncha kuproq foydalanish imkoniga ega bo'lishadi.

Uchinchidan, qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash bazasini ko'rib chiqish lozim. Hozirgi tartib bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashda aktsiz solig'i va bojxona boji summasi soliq solinadigan bazaga kiritilgan. Qo'shilgan qiymat solig'ini stavkasini pasaytirish va tabaqalashtirish orqali bilvosita soliqlar bo'yicha soliq yukini kamaytirish lozim.

To'rtinchidan, qo'shilgan qiymat solig'ini to'lash muddatini korxonalar hisobrahmiga mablag' kelib tushish muddati bilan tenglashtirish lozim.

Umumiy xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yuqorida ko'rsatib o'tilgan vazifalardan kelib chiqqan holda quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bu esa o'z navbatida yuridik shaxslar to'laydigan bilvosita soliqlarni hisoblash mexanizmini takomillashuviga olib keladi.

REFERENCES

1. Тошмаматов, Н., Исманов, И. Н., & Хожаев, А. С. (2019). О некоторых вопросах предмета бухгалтерского учета. Проблемы современной науки и образования, (12-2 (145)).
2. Муминова, Э. А., Кундузова, К. И., & Умаралиев, З. Б. (2018). МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА. In НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС: СОЦИАЛЬНЫЕ, ТЕХНИЧЕСКИЕ И ОБЩЕСТВЕННЫЕ ФАКТОРЫ (pp. 194-198).
3. Нурматов, О. Т. (2017). ПРОЦЕСС МОДЕРНИЗАЦИИ В УЗБЕКИСТАНА: ВЧЕРА И СЕГОДНЯ. Theoretical & Applied Science, (4), 206-210.
4. Нурматов, О. Т. (2018). ВОПРОСЫ СООТВЕТСТВИЯ МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ НАЦИОНАЛЬНОГО СТАНДАРТА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. Вопросы науки и образования, (11), 13-14.
5. Tohirovich, Q. N. (2021). International financial accounting standards in Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 328-333.
6. Savinova, G. A. (2020). Economic analysis and management of small businesses. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (86), 227-230.
7. Temirkulov, A. A. (2020). The correct acceptance of the investment decision is a factor of success of implementation of the process. ISJ Theoretical & Applied Science, 05 (85), 689-692.
8. Фозилов, Х. Р. (2020). Роль экономического анализа в эффективном управлении предприятиями. Universum: экономика и юриспруденция, (9-10 (74)).
9. Shokiraliyevich, G. I. (2021). Role of information and communication technologies in accounting and digital economy. SOUTH ASIAN JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT RESEARCH, 11(5), 17-20.
10. Шоев, Д. А. (2019). Важные факторы повышения качества образования. Проблемы современной науки и образования, (12-2 (145)).